

ISTORIA MONARHIEI

ÎNTRE INERTȚIE ȘI RESURECȚIE

O mai veche temă istoriografică, fecundă în trecut, intrată apoi în amortire timp de câteva decenii, se trezește din nou la viață. Erupția în România ultimilor trei ani a literaturii dedicate istoriei monarhiei ar trebui să plaseze destinul temei sub semnul regenerativ al *Phoenix*-ului, dacă între acesta și povestea păsării mitologice nu ar exista o deosebire care umbrește orice analogie: pasărea *Phoenix* – spune legenda – se **autoincendiază** înainte de a renaște miraculos din propria-i cenușă, dispare, așadar, din voință proprie, dintr-o cauză interioară sieși, pe când cursul firesc al preocupărilor legate de istoria monarhiei a **fost întrerupt** cu brutalitate de presiunea unor forțe exterioare, din afara tărâmului istoriografic și chiar cultural. De factură politică, acestea nu au fost altele decât cele care au provocat desființarea instituției monarhice însăși. Nu voi încerca în continuare să dovedesc existența evocatei erupții, lesne de sesizat de către orice observator cât de cât atent al pieței cărții, ci să descifrez conținutul ei, cauzele și modul de manifestare.

O scurtă privire asupra etapelor anterioare, două la număr, va ușura explicarea și înțelegerea situației actuale. Născută îndată după instaurarea, la 1866, a regimului monarhiei constituționale, tema s-a conturat treptat, definindu-se ca sumă a preocupărilor de cunoaștere a istoriei dinastiei de Hohenzollern, a rolului politic și moral jucat de monarhi în istoria României de după acel an, a evoluției instituției monarhice. Rezultatele acestor căutări relevă mărimea interesului de care se bucura tema. Au fost tipărite colecții de documente¹ și publicate, în mai multe ediții, memoriile unor monarhi sau membri ai Casei regale (regele Carol I, regina Maria), valoarea lor documentară de excepție fiind subliniată de către editori² și apreciată de contemporani³; s-au scris biografii ale suveranilor⁴ și studii asupra diferitelor aspecte ale activității lor; au fost întocmite bibliografiile⁵, iar subiectul și-a găsit locul convenit în sintezele de istorie (Xenopol, Iorga) și în manualele școlare. Această etapă, aflată sub semnul unei normalități creatoare, se sfârșește în 1947, an ce marchează, în plan politic, alungarea regelui Mihai I, ultimul reprezentant

încoronat al dinastiei, desființarea instituției monarhice și instaurarea "republicii populare".

Asaltată de cenzura comunistă și de ideologia noilor guvernanți, tema istoriei monarhiei a intrat într-o tăcere întreruptă din când în când doar de fals și calomnie, metode prin care regimul politic republican-comunist proaspăt instaurat căuta să-și ascundă lipsa de legitimitate. Cărțile mai vechi, tratând probleme legate de istoria monarhiei, au fost confiscate, distruse sau ascunse în fonduri secrete, inaccesibile, de bibliotecă și arhivă. Vlad Georgescu, analizând atent aservirea scrisului istoric de către puterea comunistă, constata schimbarea de direcție: dacă prima ediție, din 1947, a manualului de istorie elaborat sub îndrumarea lui Mihail Roller mai amintea de rolul regelui Carol I în războiul pentru independență și de cel al regelui Ferdinand în războiul întregirii, cele ulterioare îl prezentau pe primul cu vădită ostilitate, iar pe cel de-al doilea nici nu-l mai pomeneau⁶. Ceva mai târziu, în 1964, autorii volumului al IV-lea al "tratatului" de *Istoria României* continuau în aceeași manieră: găsesc nimerit să-i consacre câteva fraze regelui Carol I, primul monarh constituțional cu merite atât de mari în modernizarea țării, pe care, însă, contrar adevărului, îl prezintă ca "agent al capitaliștilor prusaci", "pion al lui Bismarck"⁷.

Tonul a fost dat, linia și metodele trasate. Înainte de toate trebuiau ponegriți foștii suverani și instituția monarhică. Și au fost, prin publicarea unor culegeri de "scieri din literatura antimonarhică"⁸, dar și prin "contribuții" originale, în care falsul își dădea mâna cu reaua credință⁹. Loviturii de stat de la 30 decembrie 1947, "act epocal" și, firește, conform doctrinei marxist-leniniste, "supus legității istorice", trebuia să i se găsească o justificare ideologică prin descoperirea unei **tradiții republicane** la români. Dar cum acest lucru nu era posibil, căci o **tradiție** presupune manifestarea viguroasă și relativ constantă a unui complex de idei cu o largă audiență într-o epocă istorică dată, ea a fost inventată. Ideile de inspirație republicană, presărate firav și accidental în evoluția gândirii românești moderne, au fost investite cu rangul de "tradiție republicană"¹⁰. Corolarul acestei născociri era postulatul opoziției dintre **mase** – termen atât de drag ideologilor noului regim – și monarhie. Postulatul permitea interpretarea actului de la 30 decembrie 1947 nu ca pe o depozare dramatică a poporului român de o verigă fundamentală a întocmirilor sale politice, ci ca pe un soi de "eliberare" a maselor de sub pretinsa asuprire a coroanei¹¹! O eliberare prin care – citez pe unul dintre reprezentanții mai târzii ai teoriei – "s-a instaurat cea mai democratică formă de guvernământ din istoria poporului român", a cărei încununare apoteotică era, căci trebuia să fie, "Republica în Epoca Nicolae Ceaușescu"¹².

Nu pot trece la prezentarea preocupărilor actuale dedicate istoriei monarhiei înainte de a aminti că în perioada evocată mai sus, o serie de lucrări serioase au apărut în

străinătate¹³. Cenzura și climatul politic irespirabil din țară au silit și această temă, asemenea multor altora, la exil.

*

Întoarcerea din exil a temei, după prăbușirea regimului comunist și dispariția cenzurii la sfârșitul anului 1989, este una dintre coordonatele erupției despre care vorbeam la început. Cărți apărute înainte în străinătate sunt acum traduse și publicate în țară. Dinu C. Giurescu, postfațând una dintre ele, atrage atenția asupra sensului recuperator al gestului: îndreptarea deformărilor voite comise de propaganda comunistă¹⁴. *Agonia României* de Nicolae Baciu¹⁵, dar mai ales *O înfrângere în victorie* a Nicoletei Franck tratează pe larg problema rolului politic al regelui Mihai în acțiunea mai amplă de împotrivire la sovietizarea țării, despre împrejurările dramatice ale abdicării sale silită.

Dintre lucrările dedicate regelui Carol al II-lea, personalitate complexă și contradictorie, în afara unor texte romanțate, ne semnificative sub raport istoriografic¹⁶, a fost tradusă biografia alcătuită de nepotul său Paul "de România" (fiul lui Carol Mircea, copilul natural al regelui Carol al II-lea, rezultat din legătura acestuia cu Ioana Lambrino)¹⁷. Noutatea adusă de această carte constă în valorificarea unui mare număr de documente provenind, în marea lor majoritate, din arhiva personală a bunicului autorului. Utilitatea acestora apare ca evidentă pentru înțelegerea mai cu seamă a perioadei de exil, de după 1940, a fostului monarh. Din păcate, grija obsesivă de a dovedi, cu argumente lipsite de temeinicie, un pretins drept al tatălui autorului – și implicit al său – de moștenire a coroanei României¹⁸ se răsfrânge în mod negativ asupra caracterului științific și credibilității textului. Postura de pretendent a fost preferată aceleia, poate mai greu accesibile, de istoric.

În paralel cu traducerea lucrărilor amintite, ultimii trei ani au fost martorii **retipăririi unor texte aparținând vechii istoriografii**. "Nedreapta uitare", "îndelungul exil interior" al acestor opere, dorința de "a reda poporului român un adevăr pe care are dreptul să îl cunoască", nevoia de "reîntregire a istoriei neamului" după lungul interval dominat de scrierea "unei istorii trunchiate și trucate" – iată câteva dintre motivele invocate de editori în scopul explicării gestului lor recuperator. Dintre izvoarele istoriei monarhiei au fost preferate până acum scrierile memorialistice. Traducerea din 1934-1936 a celor trei volume ale lucrării *Povestea vieții mele*, scrisă de regina Maria, este republicată concomitent la două edituri¹⁹, asemenea primului volum al *Memoriilor regelui Carol I*²⁰. E trist faptul că generozitatea intențiilor nu-și găsește un corespondent pe măsură în planul profesionalismului editorial. În locul unor ediții critice, de așteptat acum, după atâta timp scurs de la momentul scrierii textelor, ni se oferă fie vechi traduceri

defectuoase (ediția "Cerma" a *Memoriilor* regelui Carol I), prefațate diletant (*Prefața* ediției citate, semnată de J.Friedmann-Nicolescu), fie volume adnotate neprofesional, fără trimiteri bibliografice (ediția Ioana Cracă pentru *Povestea vieții mele* a reginei Maria), sau lipsite de orice fel de adnotare (ediția Stelian Neagoe a *Memoriilor* regelui Carol I și cea de la Editura Moldova a *Poveștii* reginei Maria). Aerul de improvizație ce emană din graba unor astfel de întreprinderi – pe care nu o pot pune decât pe seama dorinței de a profita de pe urma unui subiect cu popularitate crescândă în rândurile cititorilor – este nociv atât pentru tema în discuție, cât și pentru atmosfera culturală în general, cu atât mai mult cu cât în această activitate de reeditare sunt implicați istorici de profesie.

Sub același semn, al dezideratului recuperator, dar și al grabei păguboase sub raport științific, se află și reeditarea unor studii ale vechii noastre istoriografii, precum cel al lui Nicolae Iorga despre *Politica externă a regelui Carol I*²¹, ori a unor scrieri de popularizare, cum este cea a lui Sterie Diamandi despre regele Ferdinand²².

*

Premierele editoriale constituie ultima, dar cea mai relevantă formă a erupției actuale a temei istoriei monarhiei. Pregnantă, în cazul lor, apare opoziția dintre înnoire și inerție, dintre efortul de reevaluare și comoditatea, interesată sau nu, a preluării ideilor și interpretărilor vehiculate până nu demult de istoriografia comunistă.

Nu întâmplător, prima dintre cele două direcții se manifestă prin publicarea unor texte de certă valoare documentară. Apelul la sursele primare, identificarea și punerea în circulație a unor noi izvoare este cel dintâi pas ce se cuvine făcut în cazul oricărei reevaluări. Remarcabile în acest sens sunt cele două volume de *Convorbiri cu Mihai I al României* publicate de Mircea Ciobanu²³. Textul propriuzis al convorbirilor, dar și documentele anexate la sfârșitul primului tom, adaugă evantaiului surselor istorice privitoare la domnia și activitatea politică din exil ale regelui, în afara numeroaselor informații inedite, propria sa viziune asupra faptelor și evenimentelor al căror protagonist sau martor a fost.

Memoriile unui membru al Casei regale, prințul Nicolae, fratele mai tânăr al regelui Carol al II-lea, publicate acum pentru întâia oară²⁴, fac și ele parte din această categorie. Deși însemnările nu sunt "surprizele veritabile" pe care le anunță prefațatorul volumului, căci au fost deja folosite și citate – fapt pe care același prefațator omite să-l menționeze – în biografia regelui Carol al II-lea întocmită de nepotul său, ele se dovedesc utile datorită informațiilor relative mai degrabă la viața fratelui încoronat al autorului decât la a sa proprie.

Fără a aduce nimic nou în plan informațional, scrierile aparținând celei de a doua categorii²⁵ apar ca o prelungire în actualitate a deja amintitei **strategii anti-monarhice** comuniste, cu cele trei componente ale sale: încercarea de a fonda o tradiție republicană, cea de a dovedi o pretinsă lipsă de legitimitate a regimului constituțional-monarhic instituit la 1866 și trecerea sub tăcere sau minimalizarea meritelor monarhilor și membrilor Casei regale, atunci când aceștia nu sunt de-a dreptul calomniați.

Unul dintre autori, I.Scurtu, forțând interpretarea faptelor, crede că identifică spiritul republican și acolo unde, de fapt, era absent. Un citat din *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu i se pare suficient pentru a-i eticheta pe reprezentanții Școlii Ardelene, în ansamblu, drept promotori ai aceluși spirit, iar programul pașoptist elaborat de Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, în care se cerea "Domn (subl.n.) ales din toate straturile societății", ar fi "o puternică manifestare a concepțiilor republicane"²⁶. Pe domnitorul Cuza și pe principele Carol I îi prezintă în antiteză, socotindu-i "trădători" pe cei care au provocat abdicarea primului și l-au adus pe cel de-al doilea pe tron, uitând amintitul autor că acest fapt a reprezentat împlinirea programului național lansat încă din 1857 de către Adunările ad-hoc. Pune la îndoială valabilitatea plebiscitului din aprilie 1866, care a consacrat instalarea dinastiei de Hohenzollern pe tronul României, citând câteva mărturii despre refuzul unor țărani de a semna actul în cauză, pe motiv că "domnitorul străin le va schimba religia și că, nevoind legea rurală, le va lua înapoi moșiile"(p.13), dar omite să sublinieze netemeinicia acestor bănuieli. Un tabel introdus la sfârșitul volumului, nerelevant și discutabil sub multe aspecte, pare a fi argumentul decisiv al demonstrării "necesității" trecerii de la forma de guvernământ monarhică la cea republicană în România, odată ce acest lucru s-a întâmplat și în alte câteva state din Europa. Dintre sursele istorice sunt selectate, în general, cele defavorabile monarhiei. Aprecierile unui N.D.Cocea, care l-au adus pe emitentul lor de două ori în fața instanțelor juridice sub acuzația de calomnie și lez-majestate, sunt citate cu predilecție și fără spirit critic, atât de către autorul amintit, cât și de un altul, Neagu Cosma, în cartea sa despre Carol al II-lea²⁷

Portretul pe care acesta din urmă i-l schițează regelui Carol al II-lea conține numai umbre; luminile, care n-au lipsit din biografia acestei personalități contestate și laudate deopotrivă sunt trecute sub tăcere. Ar fi fost un uzurpator, pentru că ... "uzurpase numele Caraimanului"(p.133); asasin, din cauza unei pretinse, speculativ insinuate, dar nedovedite complicități la asasinarea lui Armand Călinescu (p.278); lacom și fără scrupule, căci ar fi avut "de realizat un țel, îmbogățirea, căruia i se subordona totul, inclusiv coroana"(p.139); tiran, căci perioada cât s-a aflat pe tron însuma "zece ani de tiranică domnie"(p.329). Uneori, falsul se împletește cu ignoranța. Îl învinuiește pe Carol al II-lea că ar fi încălcat Constituția luând în

căsătorie, în 1918, pe Zizi Lambrino (p.30), dar, în realitate, nici Constituția din 1866, în vigoare atunci, nici cea adoptată în 1923 nu interziceau căsătoria moștenitorului coroanei cu o pământeancă, altele fiind motivele pentru care aceasta a fost declarată nelegală și anulată. Pentru a-l putea acuza pe regele Carol I de manevre secrete în politica externă, pretinde că "politicienii de seamă ai țării au văzut pentru prima oară acest document (e vorba de Tratatul din 1883 de aderare a României la Alianța puterilor centrale) abia în Consiliul de Coroană din 3 august 1914" (p.11); de fapt, Tratatul fusese cunoscut de prim-miniștri care s-au succedat de la semnarea sa, dintre ei mai trăind încă, la data amintitului Consiliu, Th.Rosetti, P.P.Carp, I.C.Brătianu și Titu Maiorescu. În altă parte aflăm că regele Ferdinand ar fi fost "fiul lui Karl Anton, prinț de Hohenzollern-Sigmaringen (p.9), prin urmare, de-ar fi să-l credem pe autor, regele Ferdinand ar fi fost fratele regelui Carol I ! Tonul zeflemitor și comparațiile minimalizante apar ori de câte ori expunerea se oprește la vreunul dintre membrii Casei regale, în timp ce regulile de folosire a virgulei și cratimei par a fi pentru autorul citat mistere greu de pătruns.

Așa cum mai vechile contribuții ale celor doi autori consonau cu discursul propagandistic al puterii comuniste, cele de astăzi par a corespunde refuzului puterii actuale de a recunoaște lipsa de legitimitate a actelor din decembrie 1947. Sub acest aspect, gestul lor amintește de isprăvile propovăduitorilor ateismului într-un regim în care religia este persecutată.

*

Se îndreaptă oare tema istoriei monarhiei spre o nouă și dorită **normalitate** ? Ponderea scăzută – din fericire – a tentativelor inerțiale în raport cu eforturile recuperatoare și de reevaluare îndreptătesc deja formularea unui răspuns pozitiv.

- 1 Amintesc aici doar efortul impresionant al lui D.A.Sturdza de a publica documentele domniei regelui Carol I (*30 de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvântări și acte*, vol.I-II, București, 1987; *Charles I-er Roi de Roumanie. Chronique, actes, documents*, Bucarest, Tome I., 1899, Tome II., 1904 etc).
- 2 Gh.Brătianu, *Prefață la Din viața regelui Carol I, de un martor ocular*, ediția a II-a, vol.I, Universul, București, 1939, p.V-VI.
- 3 Vezi, bunăoară, aprecierile lui N.Iorga despre *Memoriile regelui Carol I*, în comunicarea *Opera de istoric a regelui Carol I*, publicată în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice*, S.II, Tom.XXXVII, 1914.

- 4 M.Kremnitz, *König Karl von Rumänien*, Breslau, 1903 (cu mai multe ediții în limbile germană și română); P.Lindenberg, *König Karl von Rumänien*, Berlin, 1906 (de asemenea, cu mai multe ediții germane, franceze și românești); M.Polihroniade și Al.Ch.Tell, *Domnia lui Carol I*, vol.I, București, 1937; E.Wolbe, *Ferdinand I. der Begründer Großrumäniens*, Leipzig, 1938; (Anonim) *Viața și opera regelui Ferdinand cel mare și leal*, Galați (s.a.); M.Potter Dagget, *Maria of Romania*, New-York, 1926; (Anonim) *Zece ani de domnie ai Majestății Sale Regelui Carol al II-lea*, București, 1940; H.von der Hoven, *King Charles of Romania*, London, 1940 și multe altele.
- 5 Ion C.Băcilă, *Bibliografia domniei regelui Carol I al României*, București, 1916; *Bibliografia publicată de Gh.Brătianu la sfârșitul volumului I al ediției din 1939 a Memoriilor regelui Carol I* (v.note 2).
- 6 Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1947*, ediție îngrijită de Radu Popa, Humanitas, București, 1991, p.33-35.
- 7 *Istoria României*, vol.IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p.552 și 574.
- 8 Antologia realizată și prefată de Al.Hanță, *Mare farsor, mari gogomani. Literatură anti-monarhică*, Editura pentru Literatură, 1962; volumul *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, Editura Politică, București, 1968; selecția întocmită de Virgiliu Ene, *Adevărul despre regi. Scrieri din literatura română antimonarhică*, Editura Ion Creangă, București, 1977.
- 9 De exemplu, Cosma Neagu și Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, vol.III, Editura Politică, București, 1980, despre domnia regelui Carol al II-lea.
- 10 Dintre rezultatele acestor eforturi: Gh.Ghimeș, *Ideea de republică la români*, Editura Științifică, București, 1972, volumele colective *Pentru republică în România*, coordonator Aron Petric, Editura Politică, București, 1972 și *Republica în România. De la idee la faptă*, coordonator D.D.Rusu, Editura Junimea, Iași, 1988.
- 11 Ideea apare pregnant în volumul colectiv *30 decembrie '47. Premise și semnificații*, Colecția Biblioteca de istorie, București, 1972 și în Gh.Țuțui, Gh.I.Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, Editura Militară, București, 1978.
- 12 Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- 13 Dintre acestea, amintesc: Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle. The Story of King Michael of Romania*, Hutchinson and Co., London, 1950; idem, *Helen, Queen Mother of Romania, Princess of Greece and Denmark*, Faber and Faber, London, 1956; Terence Elsberry, *Marie of Romania. The Intimate Life of Twentieth Century Queen*, St.Martin's Press, New-York, 1972; Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'engrenage*, Elsevier Sequoia, Paris/Bruzeles, 1977; Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, Simon and Schuster, New-York, 1984; Prince Paul of Hohenzollern-Sigmaringen, *King Carol II. A Life of my Grandfather*, Methuen, London, 1988.
- 14 Dinu C.Giurescu, *Postfață la Nicoleta Franck, O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat Republică Populară (1944-1947)*, Humanitas, București, 1992.
- 15 Nicolae Baciuc, *Agonia României 1944-1948. Dosarele secrete acuză*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.
- 16 De exemplu, Gabriel Perreux, *Amorurile Principelui Carol de Hohenzollern*, trad. din lb. franceză de Raul Rastan, Editura "Omnes", 1991.

- 17 Paul al României, *Carol al II-lea Rege al României*, versiune românească de Ileana Vulpescu, Editura Holding Reporter, București, 1991.
- 18 *Ibidem*, p.58-61 și *passim*. Pretinsa căsătorie a lui Carol al II-lea cu Ioana Lambrino a fost declarată nelegală de către Tribunalul de Ilfov în 1918, iar deciziile din 1955 și 1957 ale unor tribunale din Lisabona și Paris, la care se referă autorul și care îl declară pe Carol Mircea moștenitor al lui Carol al II-lea, nu pot anula hotărârea din 1918, cel puțin în ceea ce privește aplicarea ei pe teritoriul României.
- 19 Editura Eminescu, București, 1991, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă; Editura Moldova, Iași, 1991, cu un *Argument* de Gh.Buzatu.
- 20 *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol I, cu o prefață de J. Friedmann-Nicolescu, Editura Cerma, București, 1991; *Memoriile Regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol.I, 1866-1869, Ediție prefațată de Stelian Neagoe, Editura Scripta, București, 1992.
- 21 N.Iorga, *Politica Externă a regelui Carol I*, Introducerea, nota asupra ediției și reperele istorice de Vicențiu Rădulescu, text adaptat și prelucrat de Marilena Rădulescu, Editura Glykon, București, 1991.
- 22 Sterie Diamandi, *Regele Ferdinand*, în vol.*Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa [București, 1991], p.3-26.
- 23 Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, 1991 și idem, *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, 1992.
- 24 Prințul Nicolae de Hohenzollem, *În umbra coroanei României*, Documente, amintiri și comentarii editate de Gh.Buzatu în colaborare cu Stela Cheptea și Sorin Pârva, Editura Moldova, Iași, 1991.
- 25 Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, Editura Danubius, București, 1991; o variantă prescurtată a lucrării a apărut ca un capitol separat, intitulat *Rolul monarhiei*, în volumul semnat de I.Scurtu și I.Bulei, *Democrația la români 1866-1938*, Humanitas, București, 1990; Neagu Cosma, *Culisele palatului regal. Un aventurier pe tron, Carol al II-lea (1930-1940)*, Editura Globus, București, 1990.
- 26 I.Scurtu, *Monarhia...*, p.6.
- 27 *Ibidem*, p.44, 45, 76; N.Cosma, *op.cit.*, p.190-191, 301-302.